

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ МАЮТЬ ДІТЕЙ З ВАДАМИ СЛУХУ

Дипломна робота з соціальної педагогіки
(освітньо-кваліфікаційний рівень
«Бакалавр»)

студентки 4 курсу 42 групи
галузі знань:

0101 Педагогічна освіта

напряму підготовки:

6.010106 Соціальна педагогіка

Борисової Олександрі Олегівни

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **О. Л. Остапчук**

Рецензент:

завідувач кафедри педагогіки
Криворізького педагогічного інституту,
ДВНЗ «Криворізький національний
університет», доктор педагогічних наук,
професор **Т.О. Дороніна**

ЗМІСТ

Вступ.....	4
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ, ТА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДАНОЮ КАТЕГОРІЄЮ.....	8
1.1. Характеристика основних підходів до визначення «дитина з вадами слуху» та «сім'ї, що виховують дитину з порушенням слуху».....	8
1.2. Особливості та проблеми соціалізації дітей з порушенням слуху та сімей, в яких вони виховуються.....	14
1.3. Види та форми роботи соціального педагога з сім'єю, що виховує дитину з порушенням слуху.....	28
Висновки до 1 розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙ, ЯКІ МАЮТЬ ДИТИНУ З ВАДАМИ СЛУХУ.....	35
2.1. Програма емпіричного дослідження.....	35
2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей функціонування сімей, в яких виховуються діти з порушенням слуху.....	38
2.3. Тренінгова програма для роботи соціального педагога з сім'ями, які виховують дитину з порушеннями слуху.....	54
Висновки до II розділу.....	74
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. На даний час постає питання щодо соціальної підтримки дітей, які мають порушення слуху та їх сімей. В Україні, за результатами епідеміологічних досліджень, на 1000 нормальних пологів 1 дитина народжується з повною глухотою, у 2-3 глухота розвивається в перші 2 роки життя. Світ глухих дітей, їхніх потреб і переживань привертає увагу до проблем дітей з порушеннями слуху та їхніх сімей.

В Україні важко віднайти точні дані про кількість глухих і слабочуючих дітей. На 1 вересня 2006 р. в Україні було діагностовано 30.896 дітей з порушеннями слуху. Звичайно, це неповні дані, адже існують значні проблеми із раннім виявленням вад слуху. Відповідно, що на 2018 рік ця кількість лише зросла, але ніяк не знизилась, крім того, варто зазначити, що втрата слуху часткова чи тотальна здебільшого відбувається у ранньому дитинстві, отже майже всі дорослі з порушеннями слуху – діти з порушеннями слуху, які вже інтегрувались в суспільство.

В Україні, на жаль, історично склалася ситуація, за якої категорія дітей з особливими потребами, в тому числі діти з вадами слуху, протягом довготривалого часу залишалася та досі залишається соціально незахищеною, і навіть значною мірою ізольованою від соціуму.

Зневажання, упереджене ставлення, страх та цькування - ось ті соціальні фактори, що протягом усієї історії були перешкодою для нормального розвитку дітей з особливими потребами.

Закон України «Про державну соціальну допомогу дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства» встановлює права і гарантії дітей і батьків на отримання пенсій і соціальних допомог [9, с.2].

Діти, з вадами слуху перебуваючи лише у спілкуванні з власними сім'ями деякою мірою ізольовані від суспільства і позбавлені можливості вести нормальний повноцінний спосіб життя, а сім'ї, які виховують таких дітей зустрічаються з безліччю проблем: обмеження інформації, відсутність соціальної та психологічної підтримки, незнання своїх прав та соціальних послуг, які передбачені державою.

Більшість дітей з порушеннями слуху, незалежно від віку, виховуються в основному в закритих спеціалізованих освітніх установах (ясла, дитячі садки, школи-інтернати). У цих установах в якості обов'язкового засобу навчання застосовується пальцева азбука (дактиль) та й власне жестова мова.

Такий підхід до виховання і навчання глухих і слабочуючих дітей має вкрай негативні наслідки, адже сім'я фактично відсторонена від процесу виховання. Діти протягом 14-16 років перебувають поза домівкою, буваючи в рідній сім'ї лише інколи: в вихідні дні або канікули. Відірвана від родини як від основного джерела розвитку і соціалізації та від спілкування з оточуючим світом дитина виростає відчуженим прихильником замкнутого світу глухих, де панують свої, зрозумілі їй з дитинства закони, де існує своя рідна жестова мова, де визначені свої певні правила поведінки і спосіб життя. Не дивним є і те, що згодом випускники таких шкіл-інтернатів будують власні сім'ї, вибираючи партнерів по шлюбу з того ж соціуму, намагаються триматися разом з колишніми однокласниками.

Проблема дітей з порушеннями слуху досліджувалась у загальному психолого-педагогічному напрямку такими науковцями, як Н. Менчинська, Т. Андрющенко, А. Богущ, Н. Максимова, Т. Карабанова, Е. Мілютіна, Л. Носкова, В. Ямницький та інші.

Вітчизняними вченими в області сурдопедагогіки були такі наукових діячів: Л. Борщевська, Р. Боскіс, А. Гольдберг, Н. Засенко, О. Зікєєв, К. Коровій, Л. Литвинова, Л. Лебедєва, Л. Назарова, В. Синяк, К. Туджанова, В. Бельтюков, М. Козлова, Т. Нікітіна, А. Левін, Г. Лях, А. Марусєва, Ф. Рау, Л. Нейман, М. Савченко, Л. Фомічова, М. Шеремет, Я. Темкін, М. Ярмаченко, Н. Штойко та інші. Дослідженням проблем сімей, які виховують дитину з порушеннями слуху займались С. Шевченко, Є. Смирнова, Д. Зайцева.

Об'єкт дослідження – діяльність соціального педагога з сім'ями, які виховують дитину з вадами слуху.

Предмет дослідження – система форм і методів соціально-педагогічної діяльності з сім'ями, які виховують дитину з вадами слуху.

Мета дослідження – дослідити зміст і форми взаємодії соціального педагога сім'єю, що виховує дитину з порушеннями слуху, з'ясувати залежність проблем від типів сімей, які мають таку дитину, відповідно до отриманих результатів, розробити тренінгові заняття.

Завдання дипломної роботи:

1. Проаналізувати базові поняття, з'ясувати проблеми соціалізації дітей з порушенням слуху та особливості функціонування сімей, в яких вони виховуються; охарактеризувати види та форми роботи соціального педагога з сім'ями, які виховують дітей з порушенням слуху.
2. Дослідити особливості внутрішньосімейних стосунків здорових батьків з дитиною, яка має порушення слуху, а також стосунків сім'ї, в якій батьки та дитина мають вади слуху.
3. Розробити тренінгові заняття для роботи соціального педагога з сім'ями, які виховують дитину з порушенням слуху.

Методи дослідження: теоретичні – узагальнення, класифікація, систематизація наукової літератури з проблеми соціалізації дітей з порушеннями слуху та їхніх сімей, аналіз поняттєво-термінологічної системи; *емпіричні* – проєктивна методика «Малюнок сім'ї», проєктивна методика «Дім, дерево, людина» (Р. Берні), соціограма «Моя сім'я» (В.В. Ткачова), глибинне інтерв'ю з батьками, які виховують дитину з вадами слуху.

Публікації:

Борисова О.О. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які мають дитину з вадами слуху/ О.О. Борисова // Актуальні проблеми соціальної сфери : [збірник статей учнів, студентів і викладачів за результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень / за заг. ред. Н.П. Павлик]. — Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2018. — Вид. 8. — С.8 — 10.

Структура роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (53 найменувань) та додатків (1 найменування). Загальний обсяг роботи – 90 сторінок.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Відповідно до першого завдання нами було проаналізовано базові поняття такі як: «вада слуху», «сім'я», «інвалідність», «інвалідність по слуху», «дитина-інвалід», «сім'я, яка виховує дитину-інваліда», з'ясовані основні проблеми соціалізації дітей з порушенням слуху та особливості функціонування сімей, в яких вони виховуються, та охарактеризовано види й форми роботи соціального педагога з сім'ями, які виховують дітей з порушенням слуху.

Аналіз науково-теоретичних джерел засвідчив, що однією із особливо вразливих категорій сімей, є сім'я, що виховує дитину з інвалідністю, в тому числі і сім'я, що має дитину з порушенням слуху.

Проблема соціалізації дітей із вадами слуху як і їх сімей є актуальною на даному етапі розвитку сучасного суспільства. Серед основних проблем соціалізації таких дітей було виявлено: бар'єр між нею і суспільством, труднощі в оволодінні необхідними життєвими знаннями, обмеження будь-якої діяльності, затримання розвитку самої особистості, потреба у набагато більших затратах фізичних, матеріальних, духовних з боку батьків, ніж для будь-якої звичайної здорової дитини.

З'ясовано, що стадії розвитку сімей, що виховують дитини з порушенням слуху відрізняються від стадій звичайних сімей. Така сім'я проходить доволі багато криз, переживань, психотравмуючих ситуацій. Діти з порушеннями слуху досить повільно досягають певних життєвих етапів, а деякі і зовсім не досягають. Діти з вадами слуху дошкільного та шкільного віку зазнають труднощів проникнення у зміст людських вчинків і стосунків у зв'язку з обмеженням оволодіння психологічними засобами пізнання соціальної дійсності. В основі цих труднощів лежить обмеженість спілкування дітей між собою, з дорослими, з батьками на рідній жестовій мові, недорозвиток мовлення у слабчущих дітей, недостатність уявлень дитини про явища соціального життя і власне місце в ньому, слабкість оперування наявними уявленнями в реальних умовах – усе це створює негативні фактори для успішної соціалізації та інтеграції таких дітей у суспільство.

Встановлено, що основні види та форми роботи соціального педагога з сім'ями, які виховують дітей з порушенням слуху. Ефективність та успішний результат роботи соціального педагога з сім'єю, яка виховує дитину з порушеннями слуху залежить від правильного вибору соціальним педагогом форм та методів роботи з даною сім'єю.

У роботі із означеною категорією сімей соціальному педагогу доцільно використовувати такі форми роботи: соціальна опіка; соціальна допомога; соціальний патронаж (соціальне інспектування).

У процесі здійснення соціальної роботи з сім'ями, які мають дитину з порушеннями слуху соціальному педагогу варто використовувати такі методи: соціально-економічні, організаційні (адміністративні), педагогічні, психологічні та соціологічні. Також доцільно використовувати форми та методи індивідуальної та групової роботи.

Виявлено, що до основних форм індивідуальної роботи з членами таких сімей належать: телефонне консультування у роботі з здоровим подружжям, повідомлення («листування») для нечуючого подружжя, сімейні та індивідуальні візити в сім'ю: планові та без попереджень зустрічі, інтерв'ювання, тестування, консультація, співбесіда, доручення. При груповій роботі використовувати соціальному педагогу варто такі форми: бесіда, проведення тренінгів, робота групи взаємодопомоги та взаємопідтримки для батьків, а також спеціальні групи для дитини з порушенням слуху, де вона може поспілкуватись з іншими такими дітьми.

Особливу увагу соціальний педагог має приділяти просвітницькій роботі з батьками, а при роботі з дитиною за головну мету своєї соціально-педагогічної допомоги поставити – інтеграцію даної дитини, а також адаптацію і соціалізацію особистості, задоволення особистих і соціальних потреб дитини, організацію навчального простору, нормалізацію життя сім'ї, в якій живе дитина.

2. Відповідно до другого завдання, нами було досліджено особливості функціонування сімей, які мають дитину з вадами слуху, де батьки чуючі та сімей, де і батьки і дитина мають порушення слуху.

Орієнтуючись на аналіз науково-теоретичних джерел, розроблено програму емпіричного дослідження, яка спрямована на те, щоб дослідити особливості функціонування сімей, які мають дитину з вадами слуху, де батьки чуючі та сімей, де і батьки і дитина мають порушення слуху, задля подальшого планування соціально-педагогічної роботи з означеною цільовою категорією.

Дослідження проводилось серед 10 дітей та їхніх батьків. 5 з яких, це сім'ї, де батьки і діти мають порушення слуху, інші 5 – здорове подружжя, що має дитину з порушенням.

Для того, щоб більш краще дослідити особливості внутрішньосімейних стосунків у двох нами відділених видах сім'ї, що виховують дитину з порушенням слуху, ми провели окреме дослідження з дітьми та батьками.

Для дітей використовували проєктивні методики, оскільки використання даних методик є доцільним з дітьми, які мають порушення слуху, спираючись на особливості їх мислення та інші психічні процеси. Вибраними методиками були: проєктивна методика «Малюнок сім'ї», проєктивна методика «Дім, дерево, людина» (Р. Берні). Виявлено, що діти мають високий ступінь тривожності, невпевненості у собі, деякі пережили чи переживають психотравмуючу ситуацію, залежність від матері, потреба у захисті та безпеці.

З батьками було проведене глибинне інтерв'ю та методика соціограма «Моя сім'я» (В.В. Ткачова). Виявлено, що найвразливішою сім'єю, є сім'ї, де дитину з порушенням слуху виховує здорове подружжя, адже батькам важко прийняти той факт, що дитина має інвалідність зі слуху, спостерігається низький контакт з дитиною, не бажання вивчати жестову мову, між подружжями не наявний тісний психологічний контакт.

3. Відповідно до третього завданням було розроблено тренінгову програму для роботи соціального педагога з сім'ями, які виховують дитину з порушенням слуху.

На основі результатів емпіричного дослідження розроблено тренінгову програму для соціальних педагогів з сім'ями, що виховують дітей з порушеннями слуху, а саме окремий тренінг для роботи з здоровим

подружжям, що виховують таку дитину, і також розроблений тренінг для дітей з порушенням слуху.

Тренінг для здорового подружжя у своїх меті передбачає допомогу батькам прийняти власну дитину, з особливостями її порушення та покращити внутрішньосімейні стосунки, заохотити до вивчення жестової мови для спілкування і розуміння своєї дитини.

Метою тренінгу для дітей з порушеннями слуху є мінімізація рівня тривожності, страху, позбавлення почуття страху та небезпеки, допомогти дитині повірити у власні сили, розвіяти невпевненість у собі, у своїх можливостях.

Очікуваними результатами проведення тренінгової програми є: становлення теплих стосунків батьків з дитиною; залучення батьків до співпраці з сурдопедагогом та соціальним педагогом; збагачення знаннями батьків про особливості власної дитини, специфіку її порушення; мінімізація негативного впливу складної життєвої ситуації у зв'язку з інвалідністю дитини; заохочення батьків щодо вивчення жестової мови для спілкування з дитиною; мінімізація тривожності, стресу, тривоги, почуття страху та небезпеки у дітей; зміна установки дітей щодо їх неспішності, невпевненості у власні сили, можливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. — № 6(8). — К. : Університет «Україна», 2009. — 484 с.
2. Борщевська Л.В. Дитина з порушеннями слуху: поради батькам: навчально-методичний посібник / [Л. В. Борщевська, В. В. Жук, В. В. Литвинова, С. В. Литовченко, Н. Л. Максименко, В. М. Шевченко]. — К. : Інститут спеціальної педагогіки, 2011. — 222 с.
3. Буковська О. О. Напрямки психологічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з особливими потребами / О. О. Буковська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. — 2013. — Вип. 114. — С. 12-16. / [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_5
4. Вавіна Л. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка. / [Л. Вавіна, В. Засенко, А. Колупаєва, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко]. — К.: Центр цифрового друку, 2004. — 152 с.
5. Виховання дитини з порушеннями слуху в умовах сім'ї / за ред. Т. В. Сак. — К. : Наук. світ, 2009. — 216 с.
6. Дитина зі світу тиші : на допомогу батькам нечуючої дитини: [науково-методичний посібник] / уклад. : Н. А. Зборовська та ін. ; за ред. С. В. Кульбиди — К. : «СПКТЬ УТОГ», 2011 — 328 с.
7. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.91р. №2249 — VIII // ВВР України. — 1991. — № 21. — ст.252
8. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.07.1999 №2811—XII // ВВР України. — 1993. — № 5. — ст.21.
9. Закон України «Про державну соціальну допомогу дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства» від 02.03.2003 № 2109-III // ВВР України. 2001. — № 1. — ст.2.
10. Закон України «Про охорону дитинства» від 07.03.2002 №3109-III // ВВР України. — 2001. — № 30. — ст.142

11. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 №2558-III // ВВР України. — 2001. — № 42. — ст.213.
12. Заплотинська Н. Передумови формування компетентності дітей з особливими потребами / Н. Заплотинська // Соціальна робота в Україні. —2004. — №2. — С.102-105.
13. Іванова І. Б. Соціальні проблеми дітей і батьків у контексті їхнього ставлення до ситуації / І. Б. Іванова // Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. — К. : Логос, 2000. — С. 58-74.
14. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : [Навч. посіб.] / А. Й. Капська, І. В. Пеша — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 232 с.
15. Каут Н. М. Основи дефектології та логопедії : [тексти лекцій] / Наталія Каут. — Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012 р. — 372 с.
16. Кобильченко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та слуху / [В. В. Кобильченко, Л. С. Вавіна, К. О. Глущенко та ін.]; за ред. Л. С. Вавіної — К. : Наук. світ, 2009. — 168 с.
17. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка / Соціальна робота : [Навч. посіб.] / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлєбїк. — К. : ІЗМН, 1997.— С. 222-244.
18. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. — К. : Видавнича група АТОПОЛ, 2011 — 270 с.
19. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.
20. Литвинова В. В. Умови опанування цензовою освітою дітьми з порушеннями слуху / В. В. Литвинова // Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови : [наук.-метод. зб.] / НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. — К., 2012. — Вип. 3, ч. 1. — С. 85—88. — [Електронний ресурс] — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2012_3\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2012_3(1)_19)

21. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання : [навч. посібник]. / Л. М. Маценко. — К. : НАКККіМ, 2011. — 293 с.
22. Міхеєва О. Соціальний супровід прийомних сімей як один із видів соціально-педагогічної підтримки / О. Міхеєва // Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару, 20 березня 2014 р. — Запоріжжя : Запорізьк. нац. ун-т, 2014. — С. 48–50.
23. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. [для студ. пед. вузов] / А. В. Мудрик ; под ред. В. А. Слостенина. — [3-е изд., испр. и доп.]. — М. : Издательский центр «Академия», 2000. — 200 с.
24. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. // (№1795 від 25.04.2008) / [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0471-08>.
25. Опалюк О. М. Соціально-психологічний супровід сімей, що мають дітей з особливими потребам / О. М. Опалюк, Т. Л. Опалюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. — 2012. — Вип. 18. — С. 162-168.
26. Осухова Н. Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: учеб. Пособие для студентов вузов / Н. Г. Осухова. — М. : «Академия», 2007. — 288 с.
27. Понятійно-термінологічний білінгвальний словник : соціальна педагогіка (TerminologyBilingualDictionary) / автори-укладачі : С. М. Ситняківська, І. В. Літяга ; за заг. ред. проф. Н. А. Сейко — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — 188 с.
28. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми: Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001р. — 56 с.
29. Постанова Про затвердження порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та

здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб). // (№896 від 21.11.2013). / [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-2013>

30. Про становище інвалідів в Україні та основи державної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами: Державна доповідь. — К., 2002. — (Препр. / Міністерство праці та соціальної політики України; Міністерство охорони здоров'я України; Міністерство освіти і науки України та ін). — 224 с.

31. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : [Навчально-методичний посібник] / За заг. ред. А. А. Колупаєвої— К. : ТОВ ВПЦ «Літопис –ХХ», 2010. — 363 с.

32. Розанова Т. В. Психологія глухих дітей / Т. В. Розанова, І. М. Соловйов. — М. : Просвещение, 2001. — 119с.

33. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : Методичний посібник / Н. А. Сейко. — Житомир : ЖДУ, 2002. — С. 129-132.

34. Синяк В. А. Особливості психічного розвитку глухої дитини / В. А. Синяк, В. В. Нудельман. — М. : Просвещение, 2001 — 161с.

35. Соціальна педагогіка : категорії і поняття : словник / автори-укладачі Н. А. Сейко, С. М. Коляденко — Житомир, 1999. — 55 с.

36. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 336 с.

37. Соціальна педагогіка : теорія і технології / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. — К. : Науковий світ, 2006.— 120 с.

38. Соціальна педагогіка. Підручник / За редакцією професора А. Й. Капської — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 468 с.

39. Соціальна педагогіка : Навчальний посібник / За ред. А. Й. Капської. — К., 2000. — С.181-205.

40. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. — К. : ДЦССМ, 2002. Книга 4. — 2002. — 536 с.

41. Соціальна робота з інвалідами : настільна книга фахівця / під ред. Є. М. Холостовой. — М. : Інститут соціальної роботи, 1996. — 210 с.

42. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах : [методичний посібник] / І. Д. Зверєва та ін. — К. : Держсоцслужба, 2006. — 104 с.

43. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: Методичний посібник. / І. Д. Зверєва та ін. — К. : Держсоцслужба, 2006 — 104 с.

44. Соціально-педагогічна робота з батьками, що виховують дітей з особливими потребами : навчально-методичний посібник / Сост. Н. В. Заверико, Т. Г. Соловійова. — Запоріжжя : ПП "Тандем", 2008. — 53 с.

45. Соціально-психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами : Методичні рекомендації. — Ямпіль, 2013. — 32 с.

46. Ступникова Л.С. Виховання глухої дитини в сім'ї / Л. С. Ступникова, Г. М. Чефранова, Р. І. Якубовська. — К. : Рад. Школа, 1975. — 109 с.

47. Технології соціально-педагогічної роботи : Навчальний посібник / За заг. ред. А. Й. Капської — К., 2000. — 372 с.

48. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : Навч. посіб. / І. М. Трубавіна. — К., 2002. — 132 с.

49. Федюк Т. Д. Психологічні особливості соціалізації дітей з вадами слуху / Т. Д. Федюк, В. І. Безлюдна // Збірник наукових праць РДГУ. — 2014. — №3. — С. 158—160.

50. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. / З. М. Шевців — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 248 с.

51. Aktualne problemy wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych / pod red. Grażyny Kwaśniewskiej, Anny Wojnarskiej. — Lublin : Wydaw. UMCS, 2004. — 124 s.

52. Marschark M. Psychological Development of Deaf Children / M. Marschark. — Oxford, 1997. — 288 p.

53. Luterman D. Children with Hearing Loss—A Family Guide / D. Luterman. — Sedona, AZ, 2006. — 200 p.